

TIFCHIRA

TAL FESTA

Li Saret J'ibaz=Zebbug

FIS-26 TA SETTEMBRU 1937

GHELUK IT-TIENI CENTENARIU

MIT-TUELID TAL

Cbir Patriott

D. MICHIEL XERRI

1737 - 1937

DUN MICHIEL XERRI. *Xoghhol ta V. Caruana.*

*Dulce et decorum est
pro patria mori. Hor.*

LIL

DUN MICHIEL XERRI

VERU SACERDOT TA CRISTU
PATRIOTT MINGHAJR TEBGHA
LI BLA BIZGHA
HAJTU OFFRA
GHALL FIDI TA RUMA
U GHALL L'IMHABBA
TA ART TUELIDU.

**Il Poplu Malti
Specialment Ta Haz-Zebbug
Uakt Li Jiftacar
F'Dan Il CBIR
Irið Li F'cull Prova
Fuk L'Esempju Tieghu
Dejjem Jimxi**

CUMITAT
TAL FESTA TAT-TIENI GENTENARJU
MIT-TUELID TA

Dun Michiel Xerri

PRESIDENT ONORARIU

Ill mu u Rev.mu Mons. Carmelo Psaila

PRESIDENT EFFETTIV

V. R. Arcip. Sac. Salvatore Milanesi

SEGRETERIU

U. R. Sac. Antonio Cilia D.D.

MEMBRI

U. R. Sac. Salvatore Zammit

U. R. Sac. Alessandro Zammit

U. R. Sac. Lornio Callus

U. R. Carmelo Farrugia D.D.

U. R. Sac. Pio Farrugia

Is-Sur David Camilleri

Is-Sur Carmelo Cauchi

Is-Sur Antonio Debono

DUN MICHEL XERRI

Ahbarijet Storici mictubin f'gheluk
il mitejn sena minn tuelidu (1737-1937.)

Die li nehed jftacar fil char ta Fimghoddi ma ghandhiex tittiehed bhala fthahir iblah izda ghandha tigi mekju-sa bhala lagna sena u ta min ifahharba ta darba hu dmir ta cull min ihobb art tuelidu li jahseb hu u igieghel lid min jahseb f'daun li bla ma kiesa l'ebda f'it dae li chien jakblilhom tar cull ma chellhom u cull ma setghu ghal gid ta l'ahna tafhom b'mothom mistrieħ li dan chien dmirhom xep ankas u izjed.

Għadhece din it-tifchira ta D. Michiel Xerri.

Min chien u x'ghamel dan il kassis?

B'din id-dakxejn ta chitba nifhem li innieghu ghal din il mistoksija.

Habta ta mitejn sena ilu Haz-Zebbug chien jinsab l'akua tighu. Għallotti tajbin, emmure tal koton u tal insig ghal l'ahhar, cotra ta kassisa li chien fuk is-sebghin niehed, hafna professionisti, collox chien jati palata (1). Dun jurina chemm chien hemm familji jistghu. U tassew bizzejjed niehed isemmilhom b'isimhom: ta Buttigieg, ta Torreggiani, ta Brignone, ta Carnana, Azzopardi, Pullino, Debono u li bkija. Issa fost daun ma chienetx nall ankas die ta Xerri. Hece li naeta Albertu Xerri, missier Dun Michiel tejjeg ma Anni Galea għandula xhud il manifen Arcanglu Pullino u it-tajib Marin Buttigieg (2). It-tieg sur fid-19 ta Settembru 1735 u bieren Dun Giusepp Xerri, hu Albertu. Anni ucoll chellha lil luha

kassis, Dun Giusepp Galea. Vici tarahhal, li fil chitba ta dae iz-zmien sibnieħ infahar bhala ragel fuk ir-rgiel, ta hajja l'actar kaddisa, li mie, b'menta l'actar sabieħa fil jum 22 ta Jannar 1778 (3).

Dan ghednieħ biex nuru li *second iz-zoe il fergha* u li Dun Michiel chellu lid min jixbah.

Hu tnieled fil jum 29 ta Settembru 1737, u semmeh Michiel ghal missier missieru. Chiber u hass ruħu innejjah ghal kassis. Nahsbu li zijetu il kassisin ma naksux li ma taubx l'emel tagħhim. Meta ttfarar izda, biex jistudja ahjar, siefer. Dan jghiduh zeng chittieħa li jidbrilna li tista tassew tokghod fukhom. Infatti Mons. Mifsud (4) jghidilna li Dun Michiel mar jtgħallim f'Napli għand il Prof. Genovesi, u Mons. Vinc. Carnana Gatto jghid ucoll li hu compila li studji tighu fil famusa università ta Montpellier għana Franza (5).

Daun li studji però li għamel barra ma setghux iccnu hief dauc tal letteratura u il filosofija, għax it-teologija hu sgar li tgħallimha haun Malta fis-seminarju ta li Mdina li f'die il habta chellu inexxieh bhala Rettur il ebir gharef zebbugi. Duttur D. Salv. Pace (6). Dan chien ihobb izomni il conclusionijet pubblici, jgħifieri bhal disputi, u f'rahda minn daun li saret f'Gimn 1758, fil Catidral, nara nofs inbar, hadu sehem li studenti Michiel Xerri, Frangise Sapiano u Pelagiu

Grugno (7). F'die is-setta Xerri ordna siddiaconu minn Mons. Rull.

Zagħżuż għaref u zelanti eħien għadu diaconu meta tawh il panegiricu ta l'Isen inkaddes ta Maria li fil Congregazioni talha li hemm minn nisk żmien ilu innakkfa fil enisja arcipretali ta Haz-Zebbug Dun Michiel malajr dahal. Ftit wara kaddes l'enuei darba flimkien ma erba oħra

Ciantar iġb'd li eħienu jatu leżionijet tal grammatica l'Haz-Zebbug liz-zagħżuż ta die il habta (9). Fost dawk iz-zagħżuż ma jistax jonkos li ma eħienx culenij hut Dun Michiel stess Salvu, Gianninu u Gian - Batist li l'enuei tnejn sara kassisin u Salvu fil stess lin avvent uol fil uakt li u l-aħbar dahal religius dummican fejn issenuna hafna għal għerfu (10).

Facciata tal enisja ta Haz-Zebbug cluf eħienet fi żmien Dun Michiel Xerri.

mill li stess rahal li eħienu Dun Ġirolamo Cauchi, Dun Ġirolamo M. Pullicino, Dun Giannu Bonnici D.D. u Dun Vestru Curmi. Dun Michiel baka jokghod ir-rahaj fejn ta siquit issocia isem- ma il eħelma l'Alia (8). Hua eħien iġħallew li scola u għallhece li eħien u baka sal-lum ngħaruf bl'isem ta l-*is-surnast Xerri* u nabsu li eħien u- eħed minn dawk it-tnejn li il Conti

Izda l-akua ta għerf Dun Michiel eħien fil filosofija u il matematica. Għallhece fir-riforma ta li studji ta- eħeru li seond il *Motu Proprio* tal 25 ta Ġunju 1777 il Papa Pin VI eħel- lha tigi indalhlja fis-seminarju Dun Michiel wara li eħien digna sar profes- sur tal filosofija u il matematica ta- bak Rettur uol għax l'Iskof Labi- ni-deheru li ma eħienx hemm bne-

dem gema Malta li seta jaddieh ab-
jar f'din il biccja xoghol hece delicata.

Chien hemm f'die il habta raxxa
abbatini seuna minn Haz-Zebbug jg-
ghallma fis-seminarju l'izjed izda li
chien mahbub mir-Rettur Xerri chien
iz-zagħżuħ Saverju Caruana (11).
Darba Dun Michiel ried jagħmel
prova tat-talent li chellu. Uara li chien
fisser l'aetar mahabbet fost it-Teoremi
ordna lil Caruana li imur kuddiem it-
tabella biex juri li propositzioni jgħif-
fieri chif iz-zeng quadrati tal cateti isarf-
u xorta malda daks l'ipotenusa. Ma
chienenx chellma! Hareg Caruana
minn nestu u collox fisser chif riedu
il Prof. Xerri (12). Din il hbieber-
ja ta daun iz-zeng zebbugin ebar katt
ma inkatgħet izjed u minnha jassien-
raru l'aetar għadu li chellhom jgħi-
fieri Ransijat li faccarhella fil lin ta
l'arrest ta Dun Michiel uara il con-
giura (13).

Uara snin li chien ilu Professur u
Rettur tas-seminarju Dun Michiel gie
mahbur blada Professur tal filosofija
f'Universita tal Belt u haun hu ni-
zel jokghod għal collox f'dar li chien
chera minn għand il Patrijet Carme-
litani li chienet tigi taht il convent
tahhom fejn hu chien igħix hājja l'a-
etar magħura inxighet biss kalb li
mahbuba coħa tighu (14).

Haun sabitu id-dahla tal francist
f'Malta u fost il eħir taklib li daun
bla isieb ta xejn bdeu idahħu f'Mal-
ta il Prof. Xerri chien uieħed minn
danc li ma giex minnħom inkankal
minn postu, hagia din li ittina x'nah-
ħu li Napuljun u danc is-ruxxinata
ghorrief li chellu mighu meta gie
haun Malta chieħu għarf- id-deħen
tal eħir zebbugi li mill bkija ta dan
jalina xhieda, fost tant ohrajn, il fuk
inseħmi Ransijat (15). Dun Michiel

jista uieħed igħid li xejn tassew ma
chien jonksu inna min ihob bil kalb
ma jokghodx b'sabru jece jara mah-
kur l'oggett ta l'imħabba tighu. U
l'akua hagia li uara Alla Dun Michiel
chien ihobb chieħet Malta. Malta
tagħna, Malta il fiur tad-dinja. Malta
is-sur ta l'isem misrani fl'Europa. Sej-
jer mela Dun Michiel jibka lura u ma
jakkessx għal Malta uakt li jaraha in-
casbra mill francisi, minnħom misra-
ka il eneħes tabħa, mahkurin b'eħul
mod oħiedħa fl'isem ta liberta l'a-
etar karrieka? Le, katt u katt? Il
Patria chieħet keghda isseħħħu u hu
l'iben fidel mar iniegeb chif issa se-
ħin inseħħu.

Chien jinsab haun Malta f'die il hab-
ta certu curunell Gulielmu Lorenzi
mill Corsica. Dan uara li fl'ahħar
snin ta l'Ordni ta San Giħann chien ta
ruħu blada cursal fuk il bahar u sta-
għna bil hafna preħes li kabad, mar
dahal ma l'armata tal Czar tar-Russa
li allura chien Paulu I. Billi dan il
Czar chien ried jiehħu lil Malta taht
ideħ, inkeda b'dan Lorenzi u bagħa-
ta jħħħħħ minn taht haun Malta.
Hu għalhece uera ruħu ħabib eħir tal
Maltin hece li daun chieħu saru jaf-
dahħ għal collox. Fi zmien l'imħocce
tal francisi hu chien inħħħħħ li jid-
ħol fil Belt fejn malajr għamel ħabib
ma Dun Michiel Xerri. Billi Loren-
zi minn nobħu ma chien jiehħu hadd
u xejn ankas minn ilsieħu ħabar ma-
ħħħħħ l'akua Maltin ta gema il Belt
u ueħħħħħ b'congiura li biħa chellu
jekred il francisi u jiftħ il Belt ħalli
jħħħħħ gema filħ il Maltin.

Il pian ta din il congiura chien min-
sug chif issa seħħin inseħħu. Il Cu-
runell Gulielmu chellu jati is-salt għal
għarrieda fuk il palazz magħtrali fejn
chien jinsab il General Vaubois bli
stat magħħur tighu. D'Amato, fizzial

ta l'antic regiment malti, chellu jiehlu lill Putirial u jilka lill francisi, Peralta, fizzial iehor tal cacciaturi, chellu jassalta il bieb tax-xatt, Pulis, profumier tas-sanità, jabbat għal bieb ta Marsauxett. Capijet ohra jabbtu il forti San Giachu u il Bergia ta Castilja u Dun Michiel Xerri jassalta u jiehu il fortizza ta Sant Elmu.

Tlieta ohra chienu indabbilin f'din il congiura, certu Satarianu, fizzial dan ucoll ta l'antic regiment malti chellu iforni schiechen u bajjunetti, fizzal iehor bħalu, Vella, chellu jahseb għal iseratee, u Dun Bartulmeu Zarb, kassis zagħżuħ minn Haz-Zebbug, impieġat San Giann tal Belt, chellu jibda idokk habta u sabta il kniepen ta San Giann bħala sinjal lill congiurati biex jabbtu għal francisi.

Għalehemmu chienet ta sugru uisk eħar il congiura izda, chif jassicudana saħansitra li stess Ransijat, lechienet saħsuba uisk tajjeb. Izda l'imsejerna Martin sabu ruhhom milghuba. Certu iefami l'aditur griec indehes mahhom u mar spiuna collox lill General Vaubois, u billi chienu inkabdu 34 suldat mallin li chienu inħbeu fl'imħazen ta Marsauxett biex ma bosta mijet ohra jatu is-salt lill Belt minn barra, dlone Vaubois nakkaf commissiuni tal guerra biex tiehu hsieb din il biecia.

Malli daue ta genua il Belt indunau li inkabdu daue l'34 suldat li semmejna dlone tau l'ordni biex il congiura genua il Belt tituakkaf u ma issir xejn izjed il barra minn dan l'dac il lejł stess, li chien bejn il 11 u it-12 ta Janmar 1799, chien dahal fil port ta Malta bastiment ġunus li gieħ abbarijet uisk tajba għal francisi. Inħallu hann jidħaddet lill Dun Michiel li f'it kabel ma gie arrestat baġħat din l'ittra

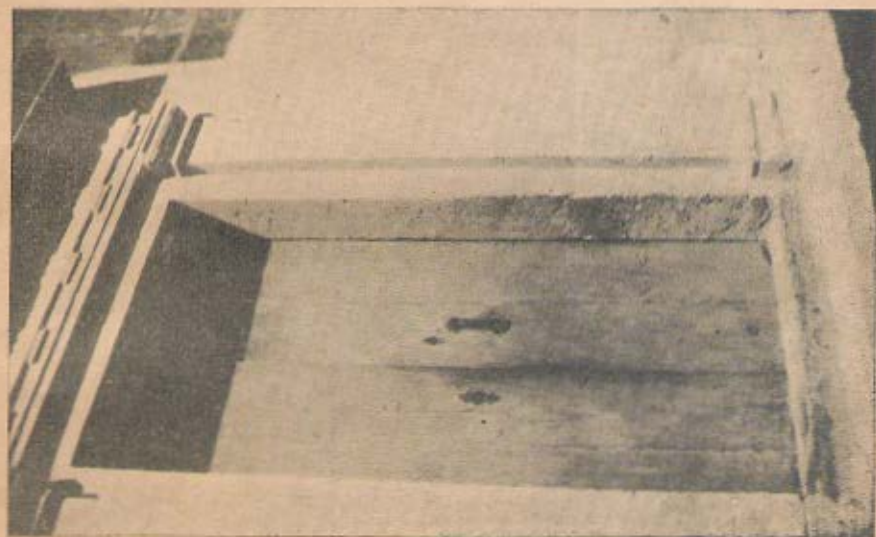
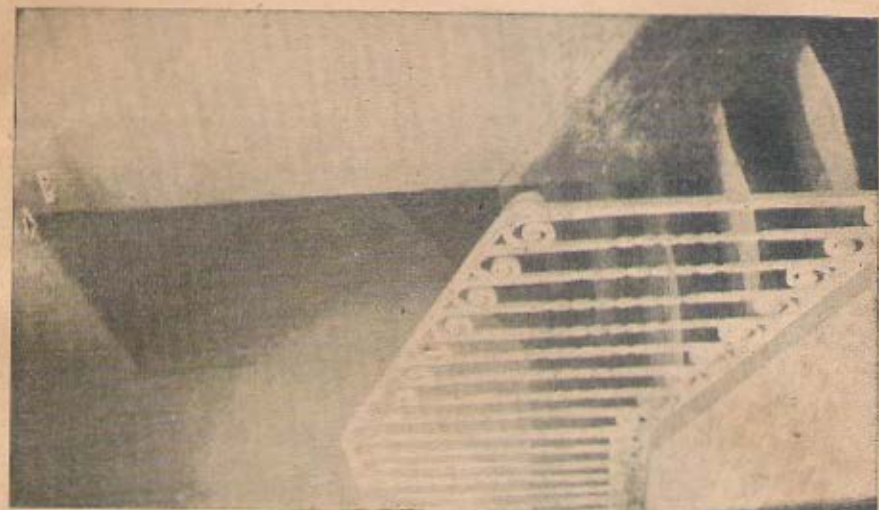
li geija, lill Cmand ta Bircbircara, u Cap tal caup tal Ghargħur, Vincezo Borg.

"Uisk għaziz ħabib tiegħi.

Il masla bla hseb li grat fil-lejl li għadda ta bastiment ġunus li giegħet lill francisi ixerdu abbarijet tajba u ta hema, fil nakt li imħiehohom bil briju, u il curagg, chienet il hitja li ma sarx dac li l'enneel cont niegħedtee. Dun uela chien il hitja li sfratta collox, chif għandu jgħarrfee ahjar certu raġel li malli ienu jista jigi għandec u jgħillec collox ħaġia b'ħaġia. Għal l'enneel conħa hsebna li inħallu collox għet uara nofs inħar, inħa bil-li idħubbit qna li id-dakk tal kniepel u it-tluħ tal bandiera li conħa semmejna seħa jittieħed bħala tradiment deħrilna li ahjar inħakkfu collox, chif teħ inħarraf. Għader u iecmandu lill..... Nirraccomandalee bl'aħbar ħara li tokeħod b'seba għajnejn biex ma ienuħ henuħ xi spinn u jieħef din il ħaġia; il għadiex inħabba xi nieħed furzat li ħarab il bierah minn ħinn għal haħu, ġen makhħla tnejn tnejn il forzat; li ħafna minħohom chieħloh ienuħ maġħna, hece illi bkajna nieħsin minn din l'għajjuna neol li ma chienetx ta min inħakdarħa. Nitolħee għaldakstajt li izzomħ collox mohbi biex ma jgħuħ jafu b'dac li fi hsieħna naġħulu (16)."

Minn dia l'ittra jidher li Dun Michiel Xerri chien għadu ma ja'x b'eħl ma ġura u li chien għadu ma katax kalħ Jahasra izda uisk tajjeb chien jaf b'ollox Vaubois li malajr ordna l'arrestu tal ħatja li baġħu seħrin sa bil-lejl u intelghu fil għadd ta 74 nieħed.

Jisgħobħħa ħafna li inħabba finħakkas ta nħa ma nistgħuħ intgħarefu inħar fuk fuk chif sar il process ta Dun Michiel, il mistoksijet li għamħ-

Il facciata tal bieb u it-tarag tad-dar fejn tuielod Dun Michiel Xerri, i'Haz-Zebbug.

lu Vanbois u it-tuegib ta filosofu kal-bieni li tab il Prof. Xerri. Dan it-tuegib chieci hecc cjar u curaggju fuk in-nifsi, bla ma semma l'ebda chelma li setgħet b'xi mod tgharrak lil shabu, li Vanbois, għad li xtaq nisk li isalva il hajja prezzjuża tiegħu (17), kata kalbu, u iccundannah għal ment billi chellu jigi xubettjat fi żmien ta 24 sigħa.

Il Baruni Cay, Dr. Vincenzo Azzopardi, dan reoll zebbugi mill akwa, ta mpar Dun Michiel, u li cull ma sar fi żmien il franci collu giara talit ghajnejh hallielma din id-descrizioni tal ment tal Prof. Xerri li ahna ingibuh chelma b'chelma: Laka Dun Michiel l'ahbar tal ment bla xejn ma thammad chelma b'chelma: "Laka Dun Michiel skarr li sejjer imut content għal l'art tuelidu u terah li ma chixef lil ebda niehed minn shabu.

Meta jum il ment nasal il prigionieri ġew incarera bħal chieci bi troni sa ġenna il piazza tal libertà fejn chellhom jigit innchija. Dun Michiel deher liebes ta kassis kalb l'ohraja, collu mixxgħul bil curagg u ubbidienti perfettamente lejn il l'gjet li chieci iccundannah. Hu b'lehen gholi u shib ma tal it-trick kghad isabbar li shabu bi chiem collu tieba u hlema. Meta hu nasal fuk il post fejn chellha tigi innchija hajtu, regia b'actar forza beda ikumi klub l'imsejena shabu u ifarragħom sa l'ahbar mument bil

ghajnuniet tar-religion. Uara li hecc hejja lil cu'llhadd hu baka sa l'ahbar bla ma beza xejn minn dac li chellu jigi, kaghad ghareuptejh u talab ghajuna u maddfu mis-sema. Uara dan bla ebda tiallek imma b'harsa l'actar shiha, ta lis-soldati is-sinjal li jagħmlu dac li ordnawhom. Il hatja collha b'idejhom miftuha ghajtu għadanija: "Aila kaddis icolloe lmiema minna!" U malli hecc kalu unkgħu ilcoll fl'art mejjin, u hokghu vittimi tal ment li gloriosament giarrba għal l'imhabba ta-art tuelidhom (18)".

U ngħaku haun daun il chelmejn f'kajrin tagħna bi tnebbiha liz-zagħżiż tal-lum li tuk dan il kalbieni Eroe Zebbugi taortu ifassu il carattu tal hajja talhara biex ghada pitghada li-lhom ucoll jingħata it-tifhir li tabil-hakk gie tngħti lilu. U xejn, daun l'għeziez za-lizah, ma għandhom ghax jaktgħu kalbhom imhabba fit-talbit meħtieġ biex niehed jeseb il vera virtù, u nisk ankas ma għandhom jiti-lu il curagg ghax jara lill din il virtù ma tigix dejjem imballsa bħalma jixirkilla, anzi li xi drabi tigi bi im-qarra u appremiat minn xejn na chieci j-stokolu, imma izzommu deidem kuddiem ghajnejhom dac l'unur l'actar sabih li il virtù iggib bi stess mahha li jgħifleri bi fiha infisha l'achar hlas li katt niehed jista jixtieki! "*Vir-tus ipsa sibi merces est*".

L. VELLA.

NOTI :-

(1). Ara "Malta Illustrata" tal Conti Ciantar, Lib. 1, Not. VIII, par. 24.

(2). Dun Arcanglu Pullicino jigi in-nannu tan-nannu tal mejjiet Imhalef Giov. Pullicino, missier Sir Philip. It-tabib Marin Buttigieg uera chien mar Ruma fejn sar kassis. Uara gie haun Malta u benna minn flusu f'Haz-Zebbug il enisja tal Madonna ta l'Angli. Miet fis-26 ta Lulju 1777.

(3). Il etieb li minnu hadna daun l'ahbarijet fuk dan Dun Giusepp Galea, u il meut ta xi kassisin ohra mir-ralah havin insemnija, fu dac li fih jitnizzlu il meutijet u il funerali tal congregati fil congregazioni tal kassisin ta Haz-Zebbug. Mian dan li stess etieb naghrfu li iz-ziju Fiehor ta Dun Michiel, li chien Dun Giusepp Xerri, miet fil 21 ta Marzu 1773, u gie midfun fil enisja tal Minuri Osservanti tar-Rabat, liebes lit-tonsa tahhom, ghal ebira derazzioni li chellu lejn il Patriarca San Frangisc.

(4). Ara "Origine della Sovranità inglese su Malta" ta Mons. A. Mifsud, pag. 212.

(5). Ara "Biografia di Mons. Arcivescovo Franc. Sav. Caruana" mietuba minn Mons. Arcid. Vinc. Caruana Gatto, pag. 9.

(6). Ara x'isemmi fuk dan il famus gharref zebbugi it-tvajjeb Dun Salv. Ciappara fil etieb tighu "Storia del Zebbug e sua Parrocchia", Cap. V, pag. 45.

(7). Ta dan il conclusioni pubblica u haun semmejn beka tifchira f'diploma uisk sabiha stanzata f'dic is-sena. Dan id-document interessanti jinsab merfuh ghand l'Avv. Giov. Bonnici.

(8). Dan jidher minn diversi cotba ta l'amministraxioni tal enisja ta Haz-Zebbug chif chellu u all l'ocasioni li nurih lill maghruf chitties E.B. Vella li jonorani bil hbi berija ghazza tighu.

(9). Ara "Malta Illustrata" fil post "uk insemmi.

(10). Dun Salv. Xerri miet uara marda tuila tad-deni, nhar il jum 20 ta Settembru 1823, meta chellu 84 sena. Hch Dun Giuana miet fit-28 ta Dicembru 1828, u gie midfun fil enisja tal Capuccini tal Furiana ghal gibda li chellu lejn dar l'Ordni.

(11). Mina manoscritt antic li gie f'idejna s'ra nafu li daun il chierici chieniu 32 aiehed, Fosthon ta min isemmi lil Dun Bartolomeu Zaro, li gie xubettjat ma Don Michiel Xerri, u lill Dun Giusepp Formosa, Cappilan l'actar benemeritu ta Hal Korini.

(12). Ara "Storia del Zebbug" ta Ciappara, Cap. XXIII, pag. 85.

(13). "Intime amico del Can. F. Sav. Caruana capo dei ribelli nella campagna" hece isejjah lill Dun Michiel il chittieb Ransijat fl-opra tighu "Giornale dell'assedio e blocco di Malta", pag. 40.

(14). Mian daun il cotba Dun Michiel isemmi fit-testment tighu li ghamlu haun il-lejl kabel me taub il meut fl'attijet tantas Gius. Bonavita li hu chellu fid-dar tal Belt hausa libreriji li collha hallibom b'xhieda ta kuma u imhabba lis-Seminarju ta Malta. Mian dan it-testment narau ucoll x'gibda bakghetlu sa l'ahhar lejn il cotba. Infatti hu isemmi chif chien ghadu chif gieb uera Napi xi opri giodda li ma chienx tahak ballashom u ghalhece ordna lill verrieta tigha biex ihallsu tahhom lis-Sac. Dun Paul Busuttill imlakkam "Tar-Ramli" li chien ba'bat giebhomu. Dun Michiel chien uoll dilettant hafna tal chitba u halla m'hux ftit manoscritti li hu fi stess testment isemmi li riedhom li jigin moghtija uara meuta be-Sur Giuseppe Galea bin il Baruni Giov. Galea.

(15). "Don Michele Scerri che sembra aver rappresentato una delle prime parti nella congiura, veniva riguardato come uno dei maltesi più istruiti", hece jissocca jghid li stess Ransjat fi stess post fejn semmej-na fin-nota 13.

(16). Din l'ahhar ittra ta Dun Michiel bakghet mertugha b'ghozza ebira ghand ir-Rev. Dun Ghejt Sammut D.D. ta H'Attard. Hi bla firma imma nota li hemm mahha tghid hece: "L'ultima lettera scritta dalli signori Don Michele Scerri e Capitan Lorenzi scritta al detto signor Vincenzo Borg". Issemmi lill Lorenzi ghax dan chien zied xi

hagia fiha li ahna imhabba fil kosor hallej-niha.

(17). Ta din ix-xeuka li uera il Gen. Vau-bois biex isalva lill Dun Michiel li turi xi stima chellu tighu jatuna xhieda bosta storici. Insemmu biss fosthom lill Prof. Gio. Ant. Vassallo fl'opra tighu "Storia di Malta", par. 3. cap. XXXV, pag. 184, u lil Ciappara fil etieb tighu fuk imsemmi, cap. XIX, pag. 76.

(18). Ara il etieb tal-fuk imsemmi Bar. Azzopardi li jismu "Giornale della presa di Malta", pag. 119.

Il Francisi f'Malta u Dun Michiel Xerri

Hia hagia iebba li fi grajjet hecc cbar icolloc titchellem fil kosor, izda meta hemm il ltiiegia li tghid xi hagia jehtieg li taghmel imkar dac li ma teunx tixtiek taghmel. Halli, mela, nghidu xi hagia mill'iksar li nistghu.

Napuljun Bonaparti ehien ilu imxennak ghall Gzira taghna. Fid-9 ta Giunju 1798 l'armata francisa: erba mija u tnejn u sebghin bastiment, dehret fuk ix-xefak ta Malta u Ghandex. L'ghada (10 ta Giunju) bil chemm ehien sebah. x'hin resku lejn l'art cotra ta frejgati. In-nies sbarean u bdeu dehhin genna il campanja. X'setghu jaghmlu taghna? Inkas biss jisparau, ghalix il biccja il ebira ta li scartocci ehienu minlija bit-trab tal fubam (1); ghalhecc il Gran Mastru Hompesch telak il Gzira l'idejn il francisi u erhieha ghall Trieste. Dan ehien il jum tat-tmien tal Cavalieri ta San Giuann minn Malta, 12 ta Giunju, 1798.

Izda il gurnata minn filghodu tidher, jghid il malti, u mal francisi mill l'enuel bdejna hazin. Nakrau fil ctieb ta Chesney: *Historical Records of the Maltese Corps*: Bonapar-

ti siefer bl'armata ghall'Egittu fid-19 ta Giunju; u mighu ha il fided u il gid collu li ehien hemm f'San Giuann u fil enejjes li ehienu jaghmlu mighu; il fided ta li sptar, tal bereg u tal palazz, ehienu telissru, saru ingotti, u tghabbeu biccja fuk il frejgata *Sensibile*, u biccja fuk il gifen l'Orient, li

Il bieb tad-dar ta Dun Michiel Xerri fit-triek li illum hia imsejha ghalieh, f'Haz-Zebbug.

uara granet inharak fil battalja ta Abukir, u mar collox f'kieb il bahar. Il freygata chienet gibdet ghal Marsilja. Chien ha ucoll Bonaparti chemm dehebijet u hagi ar prezzins chien jin-sab fit-tesor: ha b'collox b'chemm jis-ueu thiet miljuni scudi, bejn deheb, u fided, u flejjes, u huejjeg ohra.

Giara li fit-2 ta Settembru telghu xi nies l'Imdina, mibghutin mill Gvern biex igibu it-tapizzerija u xi fided tal enisja tal Carinu. Izda tifel dakk il kampiena, in-nies ingiabret, dauc be-zghu u regghu nizlu lejn il belt. Ua-ra f'it il fizzial ta cumpannija franci-sa ta l'Imdina, Masson (jinkara Ma-

Il Can Dun Saverio Caruana, Cap Cmandant tal Maltin fil blocc tal francisi.

Bdejna hazin u issuctajna aghar, ghalhecc il poplu collu beda jobghod lill Francisi, u chien lest biex ikun ghalihom.

zon), mar ir-Rabat-fejn chienu mig-mugha bosta nies, b'tenent u suldat mighu; chien bix-xabla misluta u ue-ra li kighed jhedded lin-nies. Bdiet

xi tisfira, xi gebla; Masson uakaf; il poplu gera uarajh; dahal ghand wiehed nutar (Bezzina) u ghalak il bieb; il poplu scassa, kabduh u sehtuh mill gallarija ghal isfel. Miet; lis-suldat katluh ucoll; it-tenent lahak gera ghal gio l'Indina. Chif giara dana, il kniepen collha tar-Rabat bden idokku; jinbaghtu nies fir-rhula collha; giri minn cullimchien ghan-naha ta l'Indina, u fi ftit sigħat rivoluzioni ma Malta u Għaudex. Sabu armi f'Sant'Anton, u Haz-Zebbug, fejn katlu is-Sur D'Oste. Malti, li chien wiehed minn tal *municipalità* (2), u dauc l'armi chienu taht idejh. Chemm chien hemm azzarini u porvli fil campanja, f'mument ingiabar. Staneg, xuabel, schiechen, imnanar... jisua collox. Beda in-nar mill'Indina.

L'ahbar tar-rvell uaslet genna u l belt filghaxija. Vaubois (tinkara Vubù), general francis, bagħat bilgr, suldat fl'Indina għand it-tenent tal campannija b'ittra, fejn kallu li għandu filghodu jibghatlu mitejn ruh ohra. Dac is-suldat uaka prigionier kabel ha ir-risposta, u l'ittra giet f'idejn is-Sur Manuel Vitali, wiehed mill capijet tar-rvell. L'ghada filghodu (3 ta Settembru) in-nies li chienu ingenighu fir-Rabat dahlu fl'Indina. Il Francisi of-freu li icedu, u il Maltin kalu iva. Meta chienu fil fteħina, uhud mis-suldati francisi għamlu in-nar u katlu erba Maltin. Chien bizzejjed: in-nies tal campanja inxteftu fukhom u katluhom collha, sittin wiehed, haduhom u harkuhom fuk l'Intarfa.

Meta il Maltin jishnu f'demmhom (hecc chien u hecc għadu) hadd ma izommhom. Wiehed minn ta din it-taktigha, certu Santu Formosa, uahdu bix-xabla tighu, katel 24 minnhom, wiehed uara l'iehor; u, chiecu fl'ahjar

ma inkasmitlux tnejn, chien joktol ietar! (3).

Imma għal gieħ ta li storia irridu haunhecc ingħidu ucoll illi ma hu xejn minnu dac li chiteb Dr. Ghejtan Gaudi (4), fejn kal li: "il bdieua, meta scannau il Francisi ta l'Indina, kal-ghulhom fuiedhom, sajruh bi bruxija ebira u chieħuh." Zied jghid ucoll li: "bis-sjuf fi grizmejn il Maltin li chieħu izommu mal Francisi, giagħluhom jieħu malhom." U ftit kabel, chien kal li: "il bdieua, b'sahna tal bbejrem (*furor ferino*), uara li scannau is-suldati, kattghu chemm tfal u nisa sabu kuddiemhom..." Ahna b'idejna fuk sidirna nistkarru li dan katt ma krajnieħ imchien: anzi, krajna li: "il Maltin katlu il Francisi collha, *barra mill mara tal Cmandant Masson!*" X'kabza!

Jeħtieg li nigrū ftit biex ma intau-lux; għalhecc halli ngħidu ħagia ohra fuk il congiura tal belt.

Haz-Zebbug għandu għaliex jiftaħar li fieħ tuielid ir-ragel kalbieni Dun Michiel Xerri. Gie fid-dinja fis-sena 1737; ommu chien jisimħa Anni u missieru Bartilmeu. Mic-cioron nett uera il ħajra u ix-xejra għal kassis; beda jitgħallem haun, imbagħad siefruh, u meta ragia lura, ħatruh Professur fl'Università u is-Seminarju. Ma l'għerf chellu it-tieba; chien ħabrieħi u collu imħabba għal l'art tuelid u għalhecc ħua chien wiehed minn tal congiura contra il Francisi, kabduh ma shabu u tefgħuh il ħabs.

Xtak il general Vaubois li lill Dun Michiel jghaddiħielu lixxa; u dan ried jagħmlu, m'ħux jeuħilla għax chien iħobbu ħeu għax henn għaliħ, imma għax chien jaf li lill Dun Michiel Malta bi ħgara chienet tkimu. Izda Dun Michiel li chien il veru mu-

dell tar-rgiulija, stkarr b'islienu kud-
diem il cunsill tal guerra li hu chien
wiehed minn tal congiura, anzi l'ictar
li habree ghalha. Staghegħ il gene-
ral bil curagg ta dan il kassis zebbugi,
izda ma seghax joukos li jagħmel
dmiru, u lilu u lit-tnax l'ohra shabu
katahhielhom li l'ghada, 17 ta Jan-
nar 1799, icunu xebettjati f'nofs il
piazza tal Belt.

sejrin tafuh issa; uassal il hin li ahna
nurcom li ahna nafu immutu ta kai-
biema għall pajjisna. Igbdu għal si-
drna, ja ulied ta Franza; izda, meta
taorru pajjiscom, ghidu lil butcom li
il Maltin jafu imutu ferhanin għall
pajjisom. Igbdu, ahna lesti, evviva
Malta! Alla magħna!

Ma din l'ahhar chelma uakghet
hemda, imbagħad instemghu chemm

Fucilazioni ta Dun Michiel Xerri u ta shabu tal Confoffa.

Dun Michiel collu ferhan li sejjer
jati hajtu għall pajjis, beda jagħmel
il kalb lill'obrajn u jghidilhom: "La
tubzghux tmutu, issa hua il nakt li tu-
ru hilitom! Ftacru li sejrin natu
hajjitna għal pajjisna; Alla icun jafu-
na u ihenn għalina. Imbagħad għol-
la is-salib li chellu f'idu, bierec bieħ
lil shabu, u ghajjat:

— Soldati ta Franza jecce għadcom
ma contux tafu x'isarrfu il Maltin,

li tir f'dakka, u instabtu ma l-art it-
tlettax il Martri li tau hajjithom għal
għieħ u għal l'imhabba ta art tueli-
dhom.

Ma hemmex għal fejn intaulu ictar.
Il francisti cedeu, imbagħad, uara, fit-
trattat li sar f'Parigi, fit-30 ta Mejju,
1814, gie mietub illi "Malta u il gzej-
jer talha għandhom jibkgħu taht l'in-
gliſi", u hece bakgħu, għax hece ta-
bilhakk jstholdk, la darba xortina minn

zawien il Fenici, dejjem chienet fi hdan
ir-Rgejjen tal Bahar! U ghandna biex
u f'hix niftahru, il ghalix sa min
dejjem il Maltin chienet nies kalbi-
na, rajnieh bid-deher; u, uara li ahna
hlesna minn chemm il gens ta hae-
chiema, fosthom l'ahhar il francisi u
gibna haun minn jeddha lill'inglisi,
bka,na dejjem bhalma conna: nies kal-
biena u li nafu inkomu ghall zull min
inassibha jeddha.

(1) Ara manuscritt Nru. 62 fil Biblioteca

(2) Uiehed mill'ufficijet li ghamel Bona-
parti.

(3) Mons. Mifsud, "Origine della Sovra-
nità Inglese su Malta", pag. 212.

(4) "Della Presa di Malta della Rep.
Francese", librett ta 46 pagina mahrug fis-
sena 1800.

SALVU AGIUS..